

**Įvertinti ir prognozuoti Europos Bendrijos svarbos žuvų ir nęgių rūšių, kurių
apsaugai būtina steigti teritorijas, ir jų buveinių būklės pokyčius bei natūralių ir
antropogeninių veiksnių poveikį jiems (VI paslaugos dalis)**

Santrauka

Įgyvendinant ES 92/43EEB direktyvos reikalavimus, atliktas žuvų ir nęgių 11 rūšių esančių II priede monitoringas Natura 2000 tinkle, Lietuvos vandenyse - upėse, ežeruose ir Kauno ir Kuršių mariose. Tyrimai atlikti pagal sutarties sąlygas numatytose 50 išskirtų teritorijų, 83 vandens telkiniuose, 223 stotyse. Įvertintas žuvų ir nęgių rūšių gausumas, paplitimas, nustatyta būklė Natura 2000 tinkle bei už tinklo ribų. Pateiktos išvados ir rekomendacijos žuvų ir nęgių rūšių būklės bei tolimesnio monitoringo vykdymo. Įprastinių Lietuvos faunai žuvų rūšių, esančių Natura 2000 sąraše - lašišų, ožkų, paprastųjų kūjagalvių, mažųjų nęgių būklė yra gera ir stabili. Upinių nęgių, kartuolių, paprastųjų ir ausaspalvių kirtiklių, salačių, vijūnų apsaugos statusas yra tinkamas arba pakankamas. Dėl pagerėjusių vandens telkinių ekologinių sąlygų ir kitų gamtosauginių priemonių labai pagerėjo lašišų populiacijų būklė. Perpelių populiacijos gausumas labai sumažėjo dėl intensyvios verslinės žvejybos Kuršių marių Kaliningrado dalyje (Rusija), populiacijos struktūra nestabili, bendras apsaugos statusas yra blogas. Nesiimant atitinkamų apsaugos priemonių, rūšiai vėl gali grėsti išnykimo pavojus.

Žemiau pateikiame visų tyrinėtų rūšių bendrą ekologinės būklės vertinimą tyrinėtuose monitoringiniuose vandens telkiniuose:

Mažųjų nęgių vingiliai rasti visose tirtuose upėse. O bendras sutinkamumas buvo labai aukštas (95%) mažųjų nęgių vingiliai sugauti 36 iš 38 stočių (95%). Apibendrinant bendro apsaugos statuso pokyčius, galima teigti, jog mažųjų nęgių bendras apsaugos nežymiai pagerėjo. Skroblaus, Versekos ir Pasgrindos upėse buvo nustatytas prastesnis apsaugos statusas, o kitose upėse jis gerėjo arba išliko toks pat. Viena iš vingilių mažėjo priežasčių Versekos ir Pasgrindos upėse gali būti natūralus populiacijos dydžio svyravimai. Bendras apsaugos statusas pagerėjo Sausdravo upėje, o Duobupio upėje statusas iš netinkamo-blogo pasikeitė į tinkamą.

Upinėms nęgėms didelės upės yra svarbios tik kaip migracijos koridoriai, užtikrinantys laisvą migraciją iki nerštaviečių, o tinkamą apsaugos statusą jose užtikrinti įmanoma tik esant labai intensyviai nęgių nerštui pagrindinėse nerštavietėse šių upių intakuose. Monitoringo vykdymo metu upinių nęgių vingiliai rasti tik 3 iš 7 tirtų upių, o jų vingiliai

sugauti 5 iš 10 tyrimo vietų, bendras sutinkamumas nustatytas vidutinis - 50%. Lyginant šių tyrimų laikotarpiu nustatytą bendrą apsaugos statusą su 2012-2013 m. vykdytais analogiškais tyrimais, apsaugos statusas nė vienoje iš tirtų upių nepasikeitė. Todėl apibendrinant, galima teigti, jog upinių nęgių bendras apsaugos nepakito.

Bendras **lašišų** (*Salmo salar*) sutinkamumas visose Natura 2000 tirtose stotyse buvo labai aukštas 100 % (2009 m. buvo 73,5%). Lašišos apsaugai svarbios vietovės turi atitikti kriterijų, ne mažesnis kaip 1 individas 100 m². Kaip matyti iš tyrimo duomenų Lietuvos lašišinėse upėse, lašišų jauniklių gausumas siekia 7,7 ind./100 m², daugelį kartų viršija nustatytą kriterijų. Gausumas didėja, populiacijos būklė pastoviai gerėja, o bendras apsaugos statusas yra tinkamas. Minijos upėje dėl atstatomosios žuvinavimos darbų lašišų paplitimas ir gausumas išaugo nuo 2,8 iki 6,8 ind./100m². Šventosios ir Žeimenos upėse lašišų jauniklių gausumas padidėjo dvigubai, o Siesarties ir Vilnios upėse lašišų jauniklių gausumas sumažėjo ir yra vidutinis. Po kelių metų pertraukos lašišų gausumas padidėjo ir Neries upėje nuo 0,9 iki 4,7 ind./100m².

Perpelių mokslinių tyrimų analizė parodė, kad jų santykinis gausumas ir biomasė 2013-2015 m. laikotarpiu žymiai sumažėjo, o 2014 m. šie rodikliai buvo mažiausi per visą laikotarpį, 2015 m. gausumas ir biomasė padidėjo lyginant su 2014 m., tačiau yra vieni mažiausių per visą tyrimų laikotarpį. Būtina atidžiai stebėti tolesnę populiacijos gausumo kaitą ir rekomenduoti, taip pat sustabdyti verslinę žvejybą Kaliningrado srityje. Perpelės bendras apsaugos statusas yra **netinkamas**, populiacijos struktūra nestabili, nesiimant apsaugos priemonių rūšiai gali grėsti išnykimo pavojus.

Ožkų populiacija pakankamai gausi, jos dydis pastaruosius 10 metų stabilus. Apsaugos statusas palankus, nes pastaruosiu metu, Kuršių mariose ir ypač Nemuno deltoje, ožkų populiacija yra stabiliai gausi, tačiau stebimi kasmetiniai gausumo svyravimai, kurie priklauso nuo aplinkos sąlygų įtakojamų ožkų migracijų iš pietinės marių dalies. Siekiant sekti ožkų populiacijos gausumo pokyčius būtina vykdyti kasmetinį šios žuvų rūšies populiacijos gausumo monitoringą tiek Rusijos, tiek Lietuvos vandenyse.

Kartuolių gausiai sugauta Šventosios bei Ventos upėse, kai kuriose Nemuno stotyse. Kituose tyrinėtuose baseinuose kartuolių gausumas nebuvo didelis. Širvintos upėje kartuolės nepagautos. Bendras sutinkamumas visose tirtose upėse buvo pakankamai aukštas – 58,8%. Didžiausias sutinkamumas buvo Ventos upėje – 100%, Nemune – 50%, o Merkyje – 33,3%. Šie duomenys rodo, kad kartuolės baseinuose yra paplitusios, tačiau jų gausumas priklauso nuo upės biotopo struktūros ir dvigeldžių moliuskų buvimo. 2015 m.

kartuolių vidutinis tankis apgyventose upėse skyrėsi nežymiai. Gana stabili kartuolių populiacija yra Šventosios ir Ventos upėse, čia vidutinis tankis ženkliai išaugo ir tapo didesnis, nei kartuolės apsaugai svarbios teritorijos gausumo kriterijaus reikšmė (2 vnt./100m²), tankis siekia atitinkamai 20 ir 5 vnt./100m². Šiose upėse populiacijos apsaugos statusas pagerėjo iš pakankamo į tinkamą. Nemuno upėje kartuolės ne visose vietose yra paplitusios vienodai, jų vidutinis tankis mažesnis ir nesiekia kriterijaus reikšmės, tačiau jai artimas – 1,28 vnt./100m². Populiacijos būklė kol kas patenkinama. Tuo tarpu Merkio upėje vidutinis tankis labai žemas – 0,05 vnt./100m². 2015 m. populiacijos būklė pagerėjo, todėl vertintina kaip patenkinama.

Bendras **paprastųjų kirtiklių** sutinkamumas visose tirtose stotyse buvo 66,7%. Didžiausias sutinkamumas buvo Merkio, Nemuno ir Ventos upėse – 100%, vidutinis – Lūksto ežere ir Žeimenos upėje – 50% ir 40%. Neries upėje jų sutinkamumas – 33,3%, o Širvintos upėje kirtiklių nepagauta. Didžiausias paprastųjų kirtiklių tankis buvo Lūksto, Drūkšių ir Dusios ežeruose, čia jis siekė atitinkamai 116,7, 40 ir 8 vnt./100 m². Taip pat Nemuno, Švėtės ir Šventosios upėse – atitinkamai 143,8, 9,7 ir 5 vnt./100 m². Šiuose telkiniuose populiacijos yra gausios ir pastovios, todėl jų būklė vienareikšmiškai vertintina kaip labai gera. Ventos upėje vidutinis tankis nesiekė kriterijaus reikšmės. Paprastųjų kirtiklių sutinkamumas monitoringo stotyse tiek ežeruose, tiek upėse pakito nežymiai. Paprastųjų kirtiklių sutinkamumas ežeruose buvo 80%, o upėse 64,3%.

Bendras **auksaspalvių kirtiklių** sutinkamumas Širvintos stotyse buvo 50% – iš dviejų stočių jie pagauti ties Liukonimis, o žemupyje nepagauti. Vidutinis tankis upėje buvo 27,8 vnt./100m² ir žymiai viršijo kriterijaus reikšmę (1 vnt./100m²), o lyginant su 2012 m. išaugo net 40 kartų. Populiacijos būklė šioje upėje yra labai gera ir pastovi.

Salačių tyrimų rezultatai rodo, kad jų sutinkamumas gana didelis (90%). Vidutinis salačių gausumas tyrimų vietose buvo nuo 7,4 ind./ha iki 291,7 ind./ha. Tyrimų metų buvo sugauta nemažai salačių 0+ ir 1+ amžinių grupių jauniklių, todėl kai kuriuose ruožuose nustatyta jų biomasė buvo iki 1 kg/ha ar kiek viršijo šia vertę. Apibendrinant galima teigti, kad šiuo metu salačių populiacija, (ypač Nemune) yra geroje būklėje bei stebimas natūralus populiacijos pasipildymas. Salačių apsaugai svarbios teritorijos turi atitikti šį kriterijų: apsaugai skirtose vietovėse, kurių vandens telkiniuose šios rūšies yra ne mažesnis kaip 500 individų. Remiantis šiuo, kaip vienu iš pagrindiniu kriterijumi, daugumoje tirtų teritorijų salačių apsaugos statusas įvertintas kaip tinkamas (71%). Tik Mūšos upės dalyje ties Pamūšiais jis įvertintas kaip netinkamas-nepakankamas ir Nemuno upėje ties Palėkiais – kaip netinkamas-blogas.

Vijūnų tyrimo rezultatai rodo, kad Leitės polderyje ir Sausgalvių polderio 2 stotyje vijūnų gausumas gerokai viršija nustatytus kriterijus, gausumas didelis, populiacijos būklė gera, o bendras apsaugos statusas yra tinkamas. Švetėje (Žagarės ozas) ir Sausgalvių polderio 1 stotyje vijūnų neaptikta, todėl bendras apsaugos statusas šiuo metu įvertinamas netinkamas – blogas.

Bendras **paprastųjų kūjagalvių** sutinkamumas visose tirtose stotyse buvo pakankamai aukštas 95,8 % (2012 m. buvo 92,3%). Paprastųjų kūjagalvių paplitimas ir gausumas priklauso nuo biotopų struktūros sudėties. Dažniausiai upių aukštupyje p. kūjagalvių gausumas didesnis dėl žymiai palankesnių sąlygų, o žemupyje, atvirkščiai, tinkamų biotopų kiekis mažėja dėl upės vagos struktūros ypatybių ir vandens gylio. Skirtingose upėse p. kūjagalvių gausumas kinta labai įvairiai ir gana plačiose ribose nuo 0,6 ind./100 m² (Jūros upė) iki 14-16 ind./100 m² (Kenos, Merkio, Žeimenos ir Šerkšnės upių kai kurios stotys). Visose tyrinėtose upėse išskyrus Šalpės ir Jūros upės žemupį populiacijos būklė yra stabili, o apsaugos statusas tinkamas. Jūros žemupyje ir Šalpės upėje bendras apsaugos statusas šiuo metu įvertinamas kaip blogas.

Gauti rezultatai parodo tyrinėtų Natura 2000 žuvų ir nęgių populiacijų būklę Lietuvos vandenyse. Remiantis tyrimo rezultatais bus galima kryptingai ir efektyviai organizuoti darbus - koreguoti saugomų teritorijų ribas ir vykdyti reikalingas gamtosaugines priemones. Darbai atlikti Gamtos tyrimų centre pagal sutartyje ir techninėje užduotyje numatytas sąlygas, iširti visi vandens telkiniai. Rezultatai ir išvados pateikiami ataskaitoje.